

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

ŠVIETIMO,
MOKSLO
IR SPORTO
MINISTERIJA

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

PROJEKTAS 2021-03-26d.
Koreguotas variantas
Kalba neredaguota

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų bendrai finansuojamas projektas
Nr. 09.2.1-ESFA-V-726-03-0001
„Skaitmeninio ugdymo turinio kūrimas ir diegimas“

PAGRINDINIO UGDYMO SOCIALINIS UGDYMAS

PILIETIŠKUMO PAGRINDAI

2021-03-31

redakcija

Projektą rengia:

Dr. Liutauras Degėsys

Paulius Bakanas

Živilė Simutytė

Turint klausimų kreiptis į Mindaugą Briedį, elektroninio pašto adresu: mindaugas.briedis@nsa.smm.lt

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų bendrai finansuojamas projektas
Nr. 09.2.1-ESFA-V-726-03-0001 „Skaitmeninio ugdymo turinio kūrimas ir diegimas“

PILIETIŠKUMO PAGRINDAI

1. Pilietiškumo pagrindų dalyko bendrosios nuostatos	3
2. Pilietiškumo pagrindų dalyko paskirtis.....	3
3. Pilietiškumo pagrindų dalyko tikslai ir uždaviniai.....	3
4. Kompetencijų ugdymas dalyku.....	5
5. Pasiekimų sritys.....	8
6. Pasiekimų raida.....	10
7. Mokymosi turinys.....	19
8. Pasiekimų vertinimas lygiais.....	29

1. Bendrosios nuostatos

Lietuvos bendrojo ugdymo mokykla, padėdama mokiniams pasiręgti gyvenimui, suvokti save kaip aktyvų pilietinės bendruomenės narį, siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime ir jį tobulinti. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė ir bendruomeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė. Ugdoma pagarba pagrindinėms demokratinės visuomenės ir valstybės vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui, lojalumui demokratinėi valstybei ir tautai. Kartu puoselėjama Tėvynės meilė, atsakomybė už savo tautą ir valstybę, tautinė savigarba. Mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, gebėti analizuoti socialinę, politinę ir kultūrinę tikrovę, galinčius joje kilti konfliktus, ugdyti gebėjimą laisvai ir sąmoningai suprasti, vertinti, apsispręsti ir veikti atviroje pliuralistinėje visuomenėje.

2. Pilietiškumo ugdymo pagrindų dalyko paskirtis

Nepertraukiamo ugdymo(si) ir mokymo(si) procesai yra neatskiriamai integruoti į bet kurią socialinę veiklą, ir jų realumas, objektyvumas ir reikšmingumas nekelia abejonių. Bet kuris individas, kuris nesugeba analizuoti esamos kintančios situacijos, kuris nesugeba interpretuoti socialinių veiksnių - tiesiog negali sėkmingai socializuotis ir veikti kaip visuomenės, bendruomenės narys. Dar daugiau – kintančioje socialinėje tikrovėje dar svarbesniu tampa sugebėjimas nuolat „persiprogramuoti“ vis kituose socialiniuose kontekstuose. Kintanti socialinė erdvė reikalauja nepaliaujamo esamų socialinių santykių, nuolat kintančių tarpasmeninių situacijų formalizavimo ir interpretavimo. Pilietiškumo ugdymo programa skatina ir ugdo lankstumą, atvirumą besikeičiančiai tikrovei, verčia perinterpretuoti teorines ir kultūrinės konstantas, reiškiasi kaip nuolatinė kintančios socialinės tikrovės analizė, interpretacija, nuolatinė per-interpretacija ir asmeninių prasmų paieška.

Pilietiškumo ugdymo programa remiasi prielaida, kad mokinys yra autonomiškas, suinteresuotas, save suvokiantis, save formuojantis, sau tikslus keliantis ir už save atsakingas aktyvus mokymosi proceso dalyvis. Besimokančiam subjektui pačiam tenka nuolat koreguoti pasirinktas ugdymosi bei mokymosi taktikas ir strategijas.

Gilindamiesi į socialinių santykių prigimtį, praktiškai veikdami ir analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinėdami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes, mokiniai bendruomenės veikloje ugdomi dalyvavimo, bendravimo ir

bendradarbiavimo įgūdžius ir nuostatas. Mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, įpranta gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų. Konkrečioje kasdieniškoje socialinėje aplinkoje, veikiant probleminėse socialinės realybės situacijose, įgyjami gebėjimai nuolat keistis, tobulinti, savo santykius bendruomenėje, inicijuojant pokyčius ir santykių dinamiką, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius.

3. Pilietiškumo ugdymo pagrindų dalyko tikslai ir uždaviniai

Tikslai:

- Siekti, kad mokiniai įgytų gebėjimus kūrybiškai spręsti socialines problemas, gebėjimą kritiškai mąstyti, socialinių problemų sprendimo procese pasinaudodami įgytomis įvairių socialinių mokslų žiniomis. Įgytų socialinio bendravimo gebėjimus ir įgūdžius, gebėjimus susiformuoti, argumentuoti ir pagrįsti gyvenimiškas, socialines ir kultūrinės nuostatas, būtinas aktyviai ir atsakingai dalyvaujant Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime.
- Ugdyti savarankišką asmenybę, gebančią kritiškai vertinti medijų informaciją ir gebančią kurti sumanią informacinę žinių visuomenę. Skatinti dėmesį šalies ir pasaulio aktualijomis.
- Įgalinti moksleivius ugdytis vertybes, skatinančias pilietinę ir tautinę savimone, savo šalies ir pasaulio kultūros bei istorijos pažinimą.

Uždaviniai:

Siekiama, kad pilietiškumo ugdymo(si) procese mokiniai:

- Tyrinėdami savo ir visuomenės gyvenimą, įgytų supratimą apie asmens teises ir pareigas, bendruomenės ir visuomenės struktūrą, jų tvarkymosi būdus, pagrindines valdžios institucijas ir jų funkcijas, demokratijos vertybes ir principus;
- spręsdami tautinio identiteto, tautinių kultūrų santykio ir sąveikos problemas, gebėtų susiorientuoti moralinių ir pilietinių vertybių hierarchijos problemose, mokytųsi suprasti ir vertybėmis pagrįsti savo elgesį ir veiklą asmeniniame bei viešajame gyvenime, socialinių ir kultūrinių mažumų ir daugumų santykiuose, o taip pat aptiktų naujų galimybių ir prasmų, sprendžiant Lietuvos integracijos į pasaulio bendruomenę problemas;

- aktyviai ir atsakingai dalyvautų mokyklos, vietos bendruomenės ir visuomenės gyvenime;
- suprastų žiniasklaidos daromą įtaką visuomeniniams ir politiniams procesams ir mokėtų kritiškai vertinti informacijos šaltinius.

4. Kompetencijų ugdymas dalyku

Programoje ugdymo turinys pateiktas atskirais koncentrais:

1-4 klasė., (integruotas dalykas) 5-6, 7-8 klasės.(integruotas į istorijos, geografijos dalykus), 9-10 klasėse- atskiras dalykas.

Kiekvieno ugdymo koncentro turinį sudaro santykinai savarankiškos, bet ugdymo procese integruojamos šios veiklos sritys:

- *Kognityvinė (teorinė) veikla- savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas.* Tai – teorinė veikla, kurioje įgyjami ir tobulinami pilietinio raštingumo ir mąstymo pagrindai. Kuriama tyrinėtojų bendruomenė, kurioje tyrėjai, intelektualiai bendraudami ir bendradarbiaudami, veikdami kolektyviai, aptinka tiesas, analizuoja visuomenės veikimo principus, ugdomi mąstymo struktūras, įgalinančias formuoti asmeninę – kultūrinę, politinę, demokratinę ir patriotinę savivoką, sieti teorinius principus su realia bendruomenės ir šalies problematika bei tarptautiniu kontekstu. Ši kognityvinė, teorinė veikla neapsiriboja teorinių šaltinių, dokumentų, įstatymų ir principų studijavimu ir nėra orientuota vien į žinias, o į savęs – kaip žmogaus ir piliečio – pažinimą ir tobulinimą veikloje. Konkretūs mokymosi ir ugdymo metodai turėtų būti interaktyvūs: diskusijos ir debatai, mintinis eksperimentas, dokumentų analizė, socialinė drama, inscenizacija ir kiti. Šioje veikloje turi būti integruotos kritinio ir kūrybinio mąstymo įgūdžių vystymo idėjos, jai būdingos atvirumo kaitai ir pasauliui intelektualinės nuostatos.

- *Bendruomeninė – pilietinė veikla - dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje.* Tai – teorinė praktinė veikla, kurioje gilindamiesi į socialinių santykių prigimtį, praktiškai veikdami ir analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinėdami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes, mokiniai bendruomenės veikloje ugdomi dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius ir nuostatas. Mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų. Konkrečioje kasdieniškoje socialinėje aplinkoje, veikiant probleminėse socialinės realybės situacijose, įgyjami gebėjimai nuolat keistis, tobulinti, savo santykius bendruomenėje, inicijuojant pokyčius ir santykių dinamiką, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius.

• *Institucinė – pilietinė veikla -socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo veikla.* Joje gilinamasi į socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo problemas. Šeima, mokykla, valstybė, privati nuosavybė, bažnyčia – tai tik keli socialinių institucijų pavyzdžiai, kurių nagrinėjimas, gilinantis į jų institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, įgalina įsisavinti demokratinės elgsenos ir gyvensenos įgūdžius bei nuostatas. Mokiniai, tyrinėdami institucines bendradarbiavimo formas, analizuodami politinių, juridinių, moralinių, religinių ir ekonominių institucijų veiklą, ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, realizuodami jas savo kasdieninėje veikloje.

Bendrosios kompetencijos Pasiiekimų Sritis	Pažinimo (K1)	Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos (K2)	Kūrybiškumo (K3)	Pilietiškumo (K4)	Kultūrinė (K5)	Komunikacinė (K6)
1.Savęs ir Visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas (lygis „AŠ – AŠ“ – subjektyviausias, asmeniškiausias pilietinės veiklos lygis)	Tyrinėdami pilietinės visuomenės ir demokratinų vertybių raidos istoriją nuo Senovės Graikijos iki dabar, mokiniai analizuoja žmogaus teisių raidą, piliečio pareigų ir teisių santykį, ugdomi gebėjimą teoriškai spręsti problemas, kylančias klasėje, mokykloje, bendruomenėje ir visuomenėje	Taikydami įgytas pilietiškumo žinias, mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų	Įsisavindami pilietinio raštingumo pagrindus, analizuodami savo pilietiškumo įgūdžius, įgydami žinių apie save ir visuomenę, mokiniai ugdomi motyvaciją kūrybiškai interpretuoti socialinę aplinką, ugdomi nuostatą nuolat keistis, tobulinti, lavinti save	Mokiniai ugdomi dalykų integravimo į bendrąsias pilietiškumo nuostatas kompetenciją, pilietinės atsakomybės, savęs kaip žmogaus ir piliečio kūrimo, ugdymo(si), kritinio ir kūrybinio mąstymo ugdymosi, nuolatinio tobulinimo(si), lavinimosi ir atsakomybės už save nuostatą	Remdamiesi pilietinės visuomenės principų žiniomis mokiniai ugdomi kritinio ir kūrybinio mąstymo įgūdžius, įgalinančius kūrybiškai atliepti socialinius pokyčius, saugoti ir vystyti kultūrinį paveldą	Taikydami įgytas žinias apie save ir pilietinę visuomenę, remdamiesi demokratijos principais, mokiniai mokosi bendrauti ir bendradarbiauti probleminėse socialinės realybės situacijose

<p>2. Dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas Bendruomenėje (lygis „AŠ-BENDRUOMENĖ“ – pilietinės veiklos lygis - objektyvesnis, distancijos, anonimiškumo laipsnis – aukštesnis)</p>	<p>Gilindamiesi į socialinių santykių prigimtį, analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinėdami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes mokiniai ugdomi dalyvavimu, bendravimu ir bendradarbiavimo įgūdžius ir nuostatas</p>	<p>Taikydami įgytus, suvoktus ir įsisavintus demokratijos ir pilietiškumo principus, mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų.</p>	<p>Įsisavindami pilietinio raštingumo pagrindus, analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, mokiniai ugdomi motyvaciją kūrybiškai interpretuoti socialinę aplinką, nuostatą nuolat keistis, tobulinti, savo santykius bendruomenėje, inicijuojant pokyčius ir santykių dinamiką</p>	<p>Mokiniai ugdomi pilietinės atsakomybės, savęs kaip žmogaus ir piliečio kūrimo, ugdymosi, kritinio ir kūrybinio mąstymo ugdymosi, nuolatinio tobulinimosi, lavinimosi ir atsakomybės už visuomenės narius nuostatą</p>	<p>Remdamiesi socialinių santykių prigimties pažinimu, mokiniai ugdomi ir lavina aktyvaus socialinio gyvenimo įgūdžius, įgalinančius veikiant bendruomenėje inicijuoti socialinius pokyčius, dalyvaujant, saugant ir vystant kultūrinį paveldą, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius</p>	<p>Taikydami įgytas žinias apie teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinėdami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes, remdamiesi demokratijos principais, mokiniai mokosi bendrauti ir bendradarbiauti probleminėse socialinės realybės situacijose</p>
---	---	--	---	--	---	--

3. Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas (lygis „AŠ – INSTITUCIJOS“, dar objektyvesnis pilietinės veiklos lygis, anonimiškumo laipsnis – dar aukštesnis)	Gilindamiesi į institucijų prigimtį, socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, tyrinėdami institucines bendradarbiavimo formas, vertybių hierarchijos problemas, mokiniai įsisavina demokratinės elgsenos ir gyvensenos įgūdžius bei nuostatas, kurias taiko instituciniame lygmenyje	Taikydami įgytas žinias apie socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, tyrinėdami institucines bendradarbiavimo formas, mokiniai ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, jas realizuodami savo kasdieniniame gyvenime bei visuomeninėje veikloje	Analizuodami socialinių institucijų prigimtį, remdamiesi žiniomis apie institucines bendradarbiavimo formas, mokiniai tobulina dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius ir ugdomi atvirumo socialinei kaitai nuostatas	Mokiniai ugdomi teorines ir praktines institucinės veiklos nuostatas, savo veikloje demonstruoja ir propaguoja bendrąsias pilietiškumo kompetencijas, atliepiančias aktualiausioms institucinėms bendradarbiavimo formoms.	Ugdomi gebėjimus ir nuostatas instituciniu lygmeniu palaikyti ir saugoti pilietines ir tautines vertybes, inicijuojant nuostatas, įgalinančias kūrybiškai atliepti socialinius pokyčius, saugoti ir vystyti kultūrinį paveldą	Taikydami įgytas žinias apie institucijų prigimtį, socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, mokosi veikti – kurti, suvokti, interpretuoti ir komunikuoti instituciniame lygmenyje
---	---	---	---	--	---	--

5. Pasiekimų sritis:

Pasiekimų sritis	Pasiekimai
1. Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas.	<ul style="list-style-type: none"> – Išskiria save kaip sąmoningą, atsakingą asmenybę, demokratiškas vertybes ir valstybingumo puoselėtoją, Lietuvos pilietį, šalies ir tarptautinės bendruomenės narį. – Tyrinėja, analizuoja ir argumentuotai interpretuoja savo asmens ir visuomenės santykių problemas, derindami individualumą ir visuomeniškumą. – Geba analizuoti socialinę, politinę ir kultūrinę tikrovę, galinčius joje kilti konfliktus, ugdomi gebėjimą laisvai ir sąmoningai

	<p>spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje pliuralistinėje visuomenėje.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Drauge su kitais sprendžia problemas, kylančias klasėje, mokyklos ir vietos bendruomenėse. – Remdamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, nagrinėja aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, analizuoja ir interpretuoja politinius procesus ir geba argumentuoti bei pagrįsti savo nuomonę. – Analizuoja ir kritiškai vertina informaciją, jos šaltinių patikimumą. – Žino ir geba paaiškinti piliečio teises ir pareigas. – Supranta informacines grėsmes – asmeniui, visuomenei ir valstybei. Žodžio laisvę suvokia kaip atsakingą ir argumentuotą nuomonės raišką.
<p>2. Dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas Bendruomenėje.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Įsisavindami pilietinio raštingumo pagrindus, analizuodami savo pilietiškumo įgūdžius, įgydami žinių apie save ir visuomenę, mokiniai ugdo motyvaciją kūrybiškai interpretuoti socialinę aplinką, demonstruoja ir propaguoja nuostatą nuolat keistis, tobulinti, lavinti save. – Demonstruoja gebėjimą suvokti, saugoti ir ginti svarbiausias tarptautines žmogaus teises savo artimoje aplinkoje. – Supranta kokių padarinių gali turėti besaikis ar neprotingas gamtos išteklių naudojimas. Inicijuoja švietėjiškas gamtos apsaugos akcijas, propaguoja ir skatina gamtą saugančius procesus bei aktyviai dalyvauja gamtosauginėje veikloje. – Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime sprendžiant klasėje kilusias problemas, aktualias mokyklos, vietos bendruomenės ir savivaldos problemas, dalyvauja pilietinėje, visuomeninėje veikloje. – Išskiria savo ir visuomenės atsakomybės ribas, pats dalyvauja ir įtraukia kitus į pilietinę ar visuomeninę veiklą. – Suvokia savo vaidmenį užtikrinant asmeninį, socialinį ir valstybės nacionalinį saugumą. Suvokia ir analizuoja vidines ir išorines grėsmes galinčias kilti jam pačiam, bendruomenei, valstybei ir demokratiniam pasauliui. – Geba pateikti istorinius laisvės kovų pavyzdžius, kurie atskleidžia ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo ir nacionalinio saugumo užtikrinimo būdus. – Geba kritiškai įvertinti ryšį tarp žmogaus teisių, demokratijos, taikos ir saugumo globaliame pasaulyje. – Išskiria toleranciją ir empatiją, kaip demokratines vertybes. Propaguoja ir demonstruoja dialogo, bendravimo ir bendradarbiavimo kultūrą.
<p>3. Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Aktyviai dalyvauja nagrinėjant ir sprendžiant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, organizuojant renginius mokykloje, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais, keičiasi patirtimi, gautais rezultatais; apibendrina, išreiškia savo nuomonę. – Suvokia savo, kaip ekonomikos subjekto vaidmenį, sugeba veikti ir inicijuoti pokyčius namų ūkyje. Geba paaiškinti savo ekonominį vaidmenį valstybėje ir valstybės ekonominę politiką. – Dalyvauja grupės ar klasės diskusijoje, debatuose, derasi ir susitaria dėl bendrų sprendimų. Suteikia emocinę, intelektualinę, praktinę pagalbą klasei ar mokyklos bendruomenės nariams. – Atstovauja mokyklos, gyvenamosios vietovės, mokslo ir miesto bendruomenės. Dalyvauja LMS veikloje. Inicijuoja, organizuoja kalendorinių, tautinių, valstybinių švenčių paminėjimą ir šventimą. – Išskirdami Lietuvos pasaulio valstybių istorinius, geografinius vaizdinius, palikimą, ugdo pagarbą savo tautai ir valstybei,

	<p>puoselėja jos valstybingumą. Paaiškina valstybingumo bruožus ir valstybės funkcijas.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Taikydami įgytas žinias apie institucijų prigimtį, socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, mokosi veikti – kurti, suvokti, interpretuoti ir komunikuoti instituciniame lygmenyje. – Ugdosi paveldosaugos, istorinės tapatybės išsaugojimo globaliame pasaulyje savybes. Propaguoja globalaus pasaulio daugiakultūriškumo sampratą ir Lietuvos savitumo bruožus. – Paaiškina kaip demokratinės vertybės vienija ir saugo taiką pasaulyje ir regionuose. Geba įvertinti Lietuvos vaidmenį tarptautinėse organizacijose ir jų institucijose, nurodo kaip globali politika veikia Lietuvos visuomenę.
--	---

6. Pasiekimų raida. Pilietiškumo ugdymo pagrindai.

1-2 mokymosi metai	3-4 mokymosi metai	5-6 mokymosi metai	7-8 mokymosi metai	9-10 mokymosi metai
A.Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas				
A.1.1. Mokytojui padedant paaiškina savo, kaip bendruomenės nario, veiklą ir savijautą artimiausioje aplinkoje.	A.1.1. Apibūdina savo, kaip bendruomenės nario, veiklą ir savijautą artimiausioje aplinkoje.	A.1.1. Supranta save kaip tautos, bendruomenės, tautos atstovą.	A.1.1. Atpažįsta save kaip valstybės pilietį, visuomenės narį.	A.1.1. Atpažįsta ir suvokia save kaip aktyvų pilietinį bendruomenės narį, sąmoningą pilietį, suprantantį savo teises ir pareigas, gebantį konstruktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime ir jį tobulinti.
A.1.2. Bendraujant su bendraamžiais ir suaugusiais tinkamai reiškia mintis, supranta, kad nuomonė, išvaizda, elgesys gali skirtis.	A.1.2. Bendraujant su bendraamžiais ir suaugusiais tinkamai reiškia mintis, priima ir gerbia kito nuomonę, išvaizdą, elgesį.	A.1.2. Paaiškina pagrindines sąvokas, susijusias su demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenimu demokratijos ir tautos vertybes, su kuriomis susipažįsta per istorijos, geografijos, etikos, lietuvių kalbos ir kitas pamokas.	A.1.2. Pagrindines vertybes sieja su kasdiniu gyvenimo kontekstu ir stengiasi jomis vadovautis.	A.1.2. Drauge su kitais nustato ir nagrinėja problemas, kylančias klasėje, mokyklos ir vietos bendruomenėse, pateikia galimų problemos sprendimų. Sugeba veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų.
A.1.3. Išreiškia savo	A.1.3. Išreiškia argumentuotą	A.1.3. Remdamiesi savo	A.1.3. Paaiškina	A.1.3. Tyrinėja ir domisi

nuomonę apie jam reikšmingus artimiausioje aplinkoje vykstančius procesus ir mokytojui padedant paaiškina, kokie procesai veikia jį patį ir kitus žmones.	nuomonę apie artimiausioje aplinkoje vykstančius procesus ir paaiškinti, kaip ir kokie procesai veikia jį patį ir kitus žmones.	gyvenamosios vietovės, Lietuvos, kaimyninių šalių ir Europos praeities epizodais, bendrais bruožais aiškina visuomenės kaitą. Išskiria kai kurias svarbiausias dabarties problemas	pagrindines sąvokas, susijusias su demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenimu demokratijos ir tautos vertybes.	visuomenės gyvenimu, jį analizuoja, geba paaiškinti visas sąvokas susijusias su visuomenės ir valstybės gyvenimu. Įsisavindami pilietinio raštingumo pagrindus, kūrybiškai interpretuoja socialinę aplinką, demonstruoja nuostatą nuolat keistis, tobulinti, lavinti save.
A.1.4. Pastebi tinkamo ir netinkamo elgesio bruožus artimiausioje aplinkoje, mokytojui padedant paaiškina priežastis ir pasekmes.	A.1.4. Atpažįsta ir skiria tinkamo ir netinkamo elgesio bruožus artimiausioje aplinkoje, paaiškina priežastis ir pasekmes.	A.1.4. Kai kurias vertybes sieja su realiu gyvenimo kontekstu ir stengiasi jomis vadovautis kasdieniniame gyvenime.	A.1.4.Nagrinėja problemas, kylančias klasėje ir mokyklos bendruomenėje.	A.1.4.Remdamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, nagrinėja aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, klausimus ir įvykius. Vadovaujasi pilietinės atsakomybės, savęs kaip žmogaus ir piliečio kūrimo, ugdymo(si) nuostata.
A.1.5. Mokytojui padedant apmąsto savo elgesį, veiklą ir santykį su klasės, mokyklos bendruomenės nariais, paaiškinti, ką norėtų ir galėtų keisti klasės bendruomenės santykiuose.	A.1.5. Apmąsto savo elgesį, veiklą ir santykį su klasės, mokyklos bendruomenės nariais, apibūdina, ką norėtų ir kaip galėtų keisti klasės, mokyklos bendruomenės santykiuose.	A.1.5. Geba paaiškinti, kas yra pilietis, kuo reiškiasi pilietiškumas.	A.1.5.Geba paaiškinti kas yra pilietis, žino piliečio teises ir pareigas, lojalumą savo valstybei.	A.1.5.Suvokia piliečio ir pilietiškumo sąvokų turinį, lojalumo valstybei ir pilietinio nepaklusnumo problematiką. Suvokia, skiria ir interpretuoja tekstus skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.
A.1.6. Domisi, stebi, tyrinėja bei vertinti artimiausią socialinę (šeimą, klasės, draugų grupės) aplinką, bendruomenės gyvenimą, supranta ką reiškia kaita.	A.1.6. Pripažįsta visuomenėje egzistuojančias taisykles, atpažįsta ką reiškia visuomeniniai pokyčiai	A.1.6. Nagrinėja nesudėtingas socialines, kultūrinės, ekonomines ir kitas problemas, aktuales klausimus ir įvykius.	A.1.6.Analizuoja ir kritiškai vertina kai kurią viešą informaciją, jos šaltinių patikimumą.	A.1.6.Analizuoja ir kritiškai vertina informaciją, jos šaltinių patikimumą, geba teoriškai interpretuoti tekstus skirtinguose kontekstuose, daryti pagrįstas išvadas.
B.Dalyvavimas ir				

pokyčių inicijavimas bendruomenėje				
B.1.1. Supranta ir mokytojui padedant paaiškina dalyvavimo /įsitraukimo į klasės, mokyklos bendruomenės gyvenimą reikšmę ir naudą.	B.1.1. Supranta ir argumentuotai paaiškina dalyvavimo/įsitraukimo į klasės, mokyklos bendruomenės gyvenimą reikšmę ir naudą.	B.1.1. Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime, visuomeninėje veikloje, priimant bendrus sprendimus grupėje ar klasėje.	B.1.1. Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime, visuomeninėje veikloje, priimant bendrus sprendimus grupėje, klasėje ar bendruomenėje.	B.1.1. Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime sprendžiant klasėje kilusias problemas, aktualias mokyklos, vietos bendruomenės problemas, dalyvauja pilietinėje, visuomeninėje veikloje priimant bendrus sprendimus grupėje ar klasėje.
B.1.2. Dalyvauja klasės, mokyklos bendruomenės veikloje, mokytojui padedant sprendžia elementarias problemas, paaiškina dalyvavimo klasės, mokyklos bendruomenės gyvenime naudą.	B.1.2. Pastebi ir argumentuotai paaiškina savo ir kitų žmonių veiklos klasės, mokyklos bendruomenėje priežastis ir pasekmes.	B.1.2. Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime, visuomeninėje veikloje, priimant bendrus sprendimus grupėje ar klasėje	B.1.2. Sprendžia klasėje kilusias problemas, prisideda prie nesudėtingų vietos bendruomenės problemų sprendimo. Inicijuoja ir organizuoja renginius mokykloje.	B.1.2. Pats dalyvauja ir įtraukia kitus į pilietinę ar visuomeninę veiklą. Veikia, remdamasis nuostata, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė ir bendruomeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė pliuralistinėje visuomenėje
B.2.3. Pastebi ir elementariai paaiškina savo ir kitų žmonių veiklos klasės, mokyklos bendruomenėje priežastis ir pasekmes.	B.2.3. Dalyvauja klasės, mokyklos bendruomenės veikloje, sprendžia elementarias problemas, nesudėtingas konfliktines situacijas.	B.2.3. Sprendžia klasėje kilusias problemas, prisideda prie nesudėtingų vietos bendruomenės problemų sprendimo, brangina ir vertina tai, kas sukurta savo gyvenamosios vietovės žmonių.	B.2.3. Teikia siūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti. Brangina ir vertina tai, kas sukurta savo gyvenamosios vietovės žmonių. Saugo kultūros paveldą	B.2.3. Geba analizuoti socialinę, politinę ir kultūrinę tikrovę, galinčius joje kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų. Apibendrinami mokiniai pateikia išvadų ir kūrybingų pasiūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti, vertina ir saugo kultūros paveldą.
B.2.4. Mokytojui padedant apmąsto asmeninio dalyvavimo ir	B.2.4. Apmąsto asmeninio dalyvavimo ir veiklos klasės, mokyklos bendruomenėje	B.2.4. Pateikia siūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti,	B.2.4. Organizuoja renginius mokykloje, inicijuoja veiklą	B.2.4. Inicijuoja veiklą bendruomenės, valstybės labui, nuolat lavinasi

veiklos klasės, mokyklos bendruomenėje rezultatus.	rezultatus.	dalyvauja bendruomenės renginiuose.	bendruomenės labui.	aktyvaus socialinio gyvenimo įgūdžius, įgalinančius veikiant bendruomenėje, inicijuojant socialinius pokyčius, dalyvaujant, saugant ir vystant kultūrinį paveldą, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius.
B.2.5. Paaiškina, kas yra pinigai, kaip jie uždirbami ir kam jie naudojami.	B.2.5. Apibūdina, kas yra pinigai, kokia jų paskirtis. Nurodo pajamų ir išlaidų šaltinius, pateikia pavyzdžių.	B.2.5. Gali paaiškinti valstybės finansų esmę, finansinių žinių taikymą bei reikšmę realiame kiekvieno žmogaus gyvenime.	B.2.5. Yra įsisavinęs ir supranta finansų, jų valdymo pagrindus. Taiko žinias naujose, bet nesudėtingose situacijose, turimos žinios nėra labai išsamios.	B.2.5. Geba analizuoti socialinę, ir ekonominę tikrovę, galinčius joje kilti konfliktus, ieškoti taikaus jų sprendimo būdų. Apibendrinami mokiniai pateikia išvadų ir kūrybingų pasiūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti, vertina ir saugo kultūros paveldą.
B.2.6. Remiantis asmenine patirtimi nusako skirtumą tarp norų ir galimybių prekei ar paslaugai įsigyti.	B.2.6. Sprendžia nesudėtingus klausimus, susijusius su asmeniniais finansais.	B.2.6. Paaiškina verslo ir finansų vaidmenį kasdiniame žmogaus gyvenime, nurodo priežastis, skatinančias imtis verslo. Pateikia verslo pavyzdžių.	B.2.6. Žino ir paaiškina ekonomikos ir verslo reikšmę kasdiniame žmogaus gyvenime, nurodo jų kilmės priežastis, supranta paskatas imtis verslo.	B.2.6. Supranta ekonomikos ir verslo reikšmę valstybės gyvenime, turi verslo kūrimo pagrindus, išbando jo elementus visuomeninėje veikloje. Supranta ir vertina ekonomikos prasmę.
B.2.7. Nusako, kam išleidžiami pinigai ir kodėl žmonės skolinasi.	B.2.7. Nurodo keletą institucijų, teikiančių finansines paslaugas, nusako jų paskirtį. Elementariai nusako galimas skolinimo/skolinimosi	B.2.7. Paaiškina institucijų, teikiančių finansines paslaugas tiek juridiniams, tiek fiziniams asmenims, tinklą, nusako jų pridėtinę vertę visuomenei.	B.2.7. Apibūdina valstybės vykdomą finansinę politiką, institucijų, teikiančių finansines paslaugas tiek juridiniams, tiek	B.2.7. Suprasdamas finansinę politiką valstybėje, analizuoja finansinio gyvenimo tikrovę, daro argumentuotas išvadas, siūlo idėjas finansinei situacijai pagerinti asmeniui,

	pasekmes.		fiziniais asmenims, tinklą, nusako jų pridėtinę vertę visuomenei.	įmonei ar valstybei.
C.Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas				
C.1.1. Gerbia savo artimuosius – šeimą, gimines. Pripažįsta, kad be tėvų ir protėvių nebūtų mūsų. Saugo protėvių atminimą, trokšta perimti šeimos tradicijas.	C.1.1.Geba nustatyti savo šeimos, giminės, savo gyvenamosios vietovės ir Lietuvos praeities įvykių ryšį.	C.1.1.Siekia pažinti savo krašto istoriją, didžiulis ir gerbti savo šalies praeitimi, žavisi garsiomis istorinėmis asmenybėmis, jų nuveiktais darbais. Įsipareigoti pagal išgales prisidėti prie savo valstybės kūrimo.	C.1.1. Supranta ir apibūdina valstybinės valdžios sąvoką, jos kilmę, funkcijas ir paaiškina valdžių padalinimo principą. Reikliai ir kritiškai vertina istorijos šaltinius; ieško patikimų šaltinių.	C.1.1. Suvokia socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus. Tyrinėjami institucines bendradarbiavimo formas, mokiniai ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, jas realizuoti savo kasdieniniame gyvenime bei visuomeninėje veikloje
C1.2. Artimiausioje aplinkoje pastebi demokratinės visuomenės gyvenimo pavyzdžių. Juos elementariai apibūdina.	C1.2. Artimiausioje aplinkoje pastebi demokratinės visuomenės gyvenimo pavyzdžių, nusako demokratijos bruožus. Pateikia piliečio teisių ir pareigų valstybėje pavyzdžių.	C1.2. Nagrinėjami aktualias vietos problemas ir klausimus, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais; aiškiai ir pagrįstai išreiškia savo nuomonę, pristato ir paaiškina skirtingas idėjas ir nuomones; palygina savo nuomonę su kitų nuomonėmis, išklauso kitų nuomones, gerbia jas, atsižvelgia į kitų nuomones ir patirtį; kartu daro nesudėtingas išvadas. Grupės ar klasės diskusiją tariaisi dėl bendrų sprendimų.	C1.2. Nagrinėjami aktualias vietos problemas ir klausimus, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais; aiškiai ir pagrįstai išreiškia savo nuomonę, pristato ir paaiškina skirtingas idėjas ir nuomones; palygina savo nuomonę su kitų nuomonėmis, išklauso kitų nuomones, gerbia jas, atsižvelgia į kitų nuomones ir patirtį; kartu daro nesudėtingas išvadas. Grupės ar klasės diskusiją tariaisi dėl bendrų sprendimų.	C1.2. Aktyviai dalyvauja nagrinėjant ir sprendžiant aktualias vietos, nacionalines ir globalias problemas, organizuojant renginius mokykloje, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais, keičiasi patirtimi, gautais rezultatais; apibendrina, išreiškia savo nuomonę, pagrindžia ją ir apgina; išklauso, gerbia kitų nuomones, atsižvelgia į jas ir į kitų patirtį; supranta, išreiškia, paaiškina, kritiškai įvertina kitų nuomones ir idėjas.
C1.3. Mokytojui padedant nurodo svarbiausias	C1.3. Nurodo svarbiausias demokratinės valstybės valdymo institucijas; skiria	C1.3. Apibūdina valstybės valdymo institucijas. Žino ir geba perfrazuoti, kas yra	C1.3. Supranta ir paaiškina piliečio statusą valstybėje, žino jo teises ir	C1.3. Analizuodami socialinių institucijų prigimtį, remdamiesi žiniomis apie

demokratinės valstybės valdymo institucijas; skirti valstybės ir vietos savivaldos institucijas.	valstybės ir vietos savivaldos institucijas, nusakyti jų paskirtį.	bendruomenės narys ir pilietis.	pareigas valstybėje.	institucines bendradarbiavimo formas, mokiniai demonstruoja dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius ir ugdo atvirumo socialinei kaitai nuostatas.
C.1.4. Supranta ir laikosi tvarkos ir taisyklių, žinoti savo teises ir pareigas.	C.1.4. Supranta ir laikosi tvarkos ir taisyklių, argumentuotai paaiškina, kodėl svarbu žinoti ir atlikti savo teises ir pareigas.	C.1.4. Žino ir gali paaiškinti kodėl reikalingos visuomenėje egzistuojančios taisyklės, kokia jų prasmė ir tikslai.	C.1.4. Žino ir gali paaiškinti valstybės teisinius pagrindus, Konstituciją, piliečių teises ir pareigas. Nusako teisės principus bei jų skirtumus nuo moralės normų.	C.1.4. Supranta valstybės sąrangą, jos teisinę sistemą, žino valdžių padalinimo principą, susipažinęs su politinių ir juridinių idėjų sistemomis, teisiniais kodeksais ir teisinėmis institucijomis, teismų sistema. Suvokia teisėtumo ir teisingumo santykio problematiką.
C.1.5. Nurodo Lietuvos valstybės simbolius, valstybinių ir tautinių švenčių dienas, jas pažymi, mokytojui padedant paaiškina jų paskirtį ir tradicijas.	C.1.5. Nurodo Lietuvos valstybės simbolius, valstybinių ir tautinių švenčių dienas, paaiškina jų paskirtį ir tradicijas. Švenčia šventes.	C.1.5. Gerbia savo tautą, valstybę, puoselėja jos valstybingumą, jos tautinius, valstybinius simbolius, žino kad jie naudojami, švenčia šventes.	C.1.5. Gerbia savo tautinę valstybę, puoselėja jos valstybingumą. Pripažįsta kalendorinių, tautinių bei valstybinių švenčių reikšmę, švenčia šventes.	C.1.5. Gerbia savo tautą, valstybę, žino jos istoriją, puoselėja jos valstybingumą, suvokia valstybinių švenčių funkcijas ir prasmę.
C.1.6. Atsakingai dalyvauja vietos bendruomenės veiklose, mokytojui padedant siūlo idėjas artimiausios aplinkos kūrimui ir pagal galimybes ją keisti.	C.1.6. Atsakingai dalyvauja vietos bendruomenės veiklose, siūlo idėjas artimiausios aplinkos kūrimui, taupiai naudoja vandenį ir kitus gamtos išteklius.	C.1.6. Supranta kokių padarinių gali turėti besaikis ar neprotingas gamtos išteklių naudojimas, todėl taupiai naudoja vandenį; naudoja kuo mažiau teršalų. Atlieka ir paaiškina bandymus, iliustruojančius gamtos taršą.	C.1.6. Supranta kokių padarinių gali turėti besaikis ar neprotingas gamtos išteklių naudojimas todėl inicijuoja ir dalyvauja gamtos apsaugos veikloje.	C.1.6. Supranta kokių padarinių gali turėti besaikis ar neprotingas gamtos išteklių naudojimas, todėl inicijuoja ir dalyvauja aplinkos apsaugos veikloje, saugo savo gamtinę ir kultūrinę aplinką.

1. Mokymosi turinys

Ugdymo turinio pasiskirstymas.

Pilietiškumo ugdymo pagrindų mokymosi turinys 9-10 klasėse yra išdėstytas per dvejus metus – dviem ugdymo koncentrais: pilietiškumo ugdymas 9 – oje klasėje (I-oje gimnazijos klasėje) ir pilietiškumo ugdymas 10 – oje klasėje (II-oje gimnazijos klasėje).

I gimnazijos klasėje - (9klasė) - per mokslo metus –yra skiriamos 37 valandos, tam skirti 5 skyriai ir 15 temų.

II gimnazijos klasėje - (10 klasė) per mokslo metus yra skiriamos 37 valandos, tam skirti 4 skyriai ir 14 temų.

Pilietiškumo ugdymo turinio išdėstymo logika ir metodologija

Yra išskiriamos trys santykinai savarankiškos, bet ugdymo procese sistemiskai integruojamos *veiklos* sritys:

1. **Kognityvinė (teorinė) veikla- savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas.** Tai – teorinė veikla, kurioje įgyjami ir tobulinami pilietinio raštingumo ir mąstymo pagrindai. Kuriama tyrinėtojų bendruomenė, kurioje tyrėjai, intelektualiai bendraudami ir bendradarbiaudami, veikdami kolektyviai, aptinka tiesas, analizuoja visuomenės veikimo principus, ugdo mąstymo struktūras, įgalinančias formuoti asmeninę – kultūrinę, politinę, demokratinę ir patriotinę savivoką, sieti teorinius principus su realia bendruomenės ir šalies problematika bei tarptautiniu kontekstu. Ši kognityvinė, teorinė veikla neapsiriboja teorinių šaltinių, dokumentų, įstatymų ir principų studijavimu ir nėra orientuota vien į žinias, o į savęs – kaip žmogaus ir piliečio – pažinimą ir tobulinimą veikloje. Konkretūs mokymosi ir ugdymo metodai turėtų būti interaktyvūs: diskusijos ir debatai, mintinis eksperimentas, dokumentų analizė, socialinė drama, inscenizacija ir kiti. Šioje veikloje turi būti integruotos kritinio ir kūrybinio mąstymo įgūdžių vystymo idėjos, jai būdingos atvirumo kaitai ir pasauliui intelektualinės nuostatos. Šioje – subjektyviausioje socialinės ir pilietinės veiklos srityje, remiantis žiniomis, suvokiama galimybė įvertinti procesus, taigi, klausti ir ieškoti prasmės. Tik aptikus prasmę galima formuoti asmenines nuostatas, įgyti sąmoningus įgūdžius, racionaliai pasinaudoti gebėjimais. Labai svarbi ugdymo procese yra galimybė klausti ir abejoti, o ne būtinybė surasti ir pateikti vienareikšmius atsakymus. Didaktine prasme šis reikalavimas galėtų būti įgyvendintas metodų sistema, užtikrinančia galimybę žmogui individualiai lavinti laisvo ir nepriklausomo mąstymo galias ir tuo pat metu klausiant kelti kitus klausimus. Klausimas neįmanomas be polemiko mąstymo, be intersubjektyvaus kito asmens pripažinimo, be įsiklausymo į kitą. Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas akcentuoja kritinio ir kūrybinio mąstymo

lavinimo svarbą, nagrinėjant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, pasitelkiant kritinę informacijos šaltinių analizę.

2. ***Bendruomeninė – pilietinė veikla - dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje.*** Tai – teorinė praktinė veikla, kurioje gilindamiesi į socialinių santykių prigimtį, praktiškai veikdami ir analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinédami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes, mokiniai bendruomenės veikloje ugdomi dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius ir nuostatas. Mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų. Konkrečioje kasdieniškoje socialinėje aplinkoje, veikiant probleminėse socialinės realybės situacijose, įgyjami gebėjimai nuolat keistis, tobulinti, savo santykius bendruomenėje, inicijuojant pokyčius ir santykių dinamiką, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius. Šioje *Bendruomeninėje – pilietinėje* veikloje - siekiant vertybiškai angažuoto, subjektyvaus, asmeninio pritarimo socialinėms normoms, būtina akcentuoti metodus, leidžiančius autonomiškai, autentiškai suvokti, interpretuoti ir vertinti socialinio gyvenimo faktus, metodus, skatinančius svarstyti ir rinktis alternatyvius, savarankiškus visuomeninės ir asmeninės veiklos būdus. Yra labai svarbu vadovautis socialinių idealų ir socialinės veiklos nedalomumo principu. Didaktikos požiūriu tai reikštų, kad aktyvaus piliečio neįmanoma išugdyti remiantis tradiciniais, pasyviais žinių perdavimo, įsisavinimo ir atgaminimo metodais. Aktyvios pilietinės pozicijos, aktyvaus santykio su socialine tikrove formavimo, pilietinės ir politinės kultūros formavimo problemos neatskiriamos nuo veiksmo realiame gyvenime faktoriaus, nuo dalyvavimo realiuose socialiniuose procesuose. Pilietiškumo ugdymo sistema turėtų ugdyti praktinius socialinius – komunikacinius ir dalyvavimo – gebėjimus.
3. ***Institucinė – pilietinė veikla -socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo veikla.*** Jeigu *Kognityvinėje (teorinėje) veikloje*– koncentruojamasi į **savęs ir visuomenės pažinimą ir tyrinėjimą, gilinamasi į asmeninius ir tarpasmeninius santykius**, formuojasi asmeninės nuostatos, įgyjami sąmoningi įgūdžiai, mokomasi racionaliai pasinaudoti savo gebėjimais, o *Bendruomeninėje – pilietinėje veikloje – mokomasi dalyvauti ir inicijuoti pokyčius, veikiant bendruomenėje, tai Institucinėje – pilietinėje veikloje* – gilinamasi į socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo problemas. Šeima, mokykla, valstybė, privati nuosavybė, bažnyčia – tai tik keli socialinių institucijų pavyzdžiai, kurių nagrinėjimas, gilinantis į jų institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, įgalina įsisavinti demokratinės elgsenos ir gyvensenos įgūdžius bei nuostatas. Mokiniai, tyrinédami institucines bendradarbiavimo formas, analizuodami politinių, juridinių, moralinių, religinių ir ekonominių institucijų veiklą, ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, realizuodami jas savo kasdieninėje veikloje.

Kaip minėta, visos šios trys veiklos akcentuoja Pilietiškumo ugdymo turinio specifiką, grindžiamą socialinių idealų ir socialinės veiklos nedalomumo principu. Piliečio neįmanoma išugdyti remiantis tradiciniais, pasyviais žinių perdavimo, įsisavinimo ir atgaminimo metodais. Pilietinės ir politinės kultūros formavimo problemos neatskiriamos nuo **veiksmo** realiame gyvenime faktoriaus, nuo **dalyvavimo** realiuose socialiniuose procesuose. Tik autonomiškai, autentiškai veikdami, tik asmeniškai suvokdami, tik alternatyviai, savarankiškai interpretuodami ir vertindami socialinio gyvenimo faktus, piliečiai gali rinktis visuomeninės ir asmeninės veiklos būdus. Todėl Pilietiškumo ugdymo sistema privalo ugdyti praktinius socialinius – komunikacinius ir dalyvavimo – gebėjimus.

30 % Pilietiškumo ugdymo Programoje suformuluotų temų yra pažymėtos žvaigždute (*). Tai – temos, kuriose siūlomaprityti Pilietiškumo ugdymo programą prie konkrečių mokyklos, klasės ar bendruomenės tradicijų, siejant pamokų temas su konkrečios vietovės ir mokyklos projektine, socialine, pilietine, kultūrine veikla, pasitelkiant ir akcentuojant: 1. *Kognityvinę (teorinę) veiklą* - savęs ir visuomenės pažinimą ir tyrinėjimą –su vietove susijusių teorinių šaltinių ir dokumentų studijavimą, 2. *Bendruomeninę – pilietinę veiklą* - dalyvavimą ir pokyčių inicijavimą savo bendruomenėje –pasitelkiant diskusijų, disputų, konkursų, pilietinių akcijų ir kitų renginių formatą. 3. *Institucinę – pilietinę veiklą* - socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo veiklą – bendraujant ir bendradarbiaujant su vietinėmis institucijomis - pasikviečiant į pagalbą savanorius, visuomeninių ir vyriausybinių organizacijų narius, savivaldybės, žiniasklaidos ir kitų medijų specialistus.

Analizuojant ir interpretuojant, klausiant ir abejojant, bendraujant ir bendradarbiaujant. Tyrinėjant ir veikiant.

I gimnazijos klasė (9)

Per mokslo metus yra skiriamos 37 valandos, viso 5 skyriai ir 15 temų

1. SAVĖS IR VISUOMENĖS PAŽINIMAS IR TYRINĖJIMAS

Pilietiškumo ugdymo sistema turėtų būti traktuojama kaip neskaidoma žinojimo, supratimo ir mokėjimo galimybė. Žinios suteikia galimybę įvertinti procesus, taigi, klausti ir ieškoti prasmės. **Visuomenės ir savęs pažinimo, tyrinėjimo veikla neapsiriboja teorinių šaltinių, dokumentų, įstatymų ir principų studijavimu ir nėra orientuota vien į žinias, o į savęs – kaip žmogaus ir piliečio – pažinimą ir tobulinimą veikloje.** Tik aptikus prasmę galima formuoti asmenines nuostatas, įgyti sąmoningus įgūdžius, racionaliai pasinaudoti gebėjimais. Labai svarbi ugdymo procese yra galimybė klausti ir abejoti, o ne būtinybė surasti ir pateikti vienareikšmius atsakymus. Didaktine prasme šis reikalavimas galėtų būti įgyvendintas metodų sistema, užtikrinančia galimybę žmogui individualiai lavinti laisvo ir nepriklausomo mąstymo galias ir tuo pat metu klausiant kelti kitus klausimus. Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas akcentuoja **kritinio ir kūrybinio mąstymo lavinimo svarbą, nagrinėjant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, pasitelkiant kritinę informacijos šaltinių analizę.**

1. Istorinė demokratijos vertybių, principų ir demokratinio bendrabūvio raida

1) Istorinė demokratijos raida ir „pilietiškumo evoliucija“.

- Demokratijos samprata: nuo Senovės Graikijos iki šiuolaikinės visuomenės.
- Tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos panašumai ir skirtumai.
- Istorinė pilietybės ir piliečio sampratos raida Lietuvoje ir pasaulyje
- Pilietybės įgijimo ir netekimo principai bei procedūros Lietuvoje ir pasaulyje. *

2) Pagrindiniai demokratijos principai ir demokratinės vertybės.

- Prigimtinės teisės samprata.
- Valdžių padalijimo principai, daugumos valdžia ir mažumų teisės, lygybė prieš įstatymą, žmogaus teisės ir laisvi rinkimai.
- Bendražmogiškų vertybių idėja. Atsakomybė, kaip pilietinė vertybė. Individualumas ir originalumas, kaip visuomeninė vertybė.

- Moralinių ir politinių principų santykio problema. Individo savaiminio vertingumo problema ir individų laisvių konfliktai.*

2. Žmogaus teisių sampratos raida, piliečio pareigų ir teisių santykis

3) Žmogaus teisių raida pasaulyje ir Lietuvoje.

- Žmonių santykius reguliuojančių taisyklių, žmogaus teisių istorinė raida ir etapai.
- Žmogaus teises reglamentuojančių dokumentų principai ir jų analogai Lietuvoje. (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*, Jungtinių tautų vaiko teisių deklaracija*, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija*, Europos žmogaus teisių konvencija*, Lietuvos Respublikos Konstitucija*, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*, Civilinis kodeksas – šeimos teisė*, Administracinė teisė - savivaldybių ir mokyklų, vaikų ir mokinių teises reglamentuojantys dokumentai*).
- Žmogaus teisių pažeidžiamumas – smurtas artimoje aplinkoje, prekyba žmonėmis, darbo jėgos išnaudojimas.*

4) Teisės ir teisingumo samprata ir lygiateisiškumo principas.

- Teisės normų samprata ir paskirtis. Teisingumo ir teisėtumo santykio problema.
- Lygiateisiškumo ir teisingumo įgyvendinimo principai ir institucijos Lietuvoje: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardos ir apylinkių teismai, teismų ir teisminių sprendimų problemos.
- Lygiateisiškumo ir teisingumo principo įgyvendinimo institucijos Europoje: Tarptautinio Teisingumo Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos teisingumo teismo jurisdikcijos. Individo ir visuomenės interesų gynimo procesų pavyzdžiai.
- Teisės šakos, jų paskirtis ir šaltiniai. Konstitucinės, civilinės, baudžiamosios, darbo ir administracinės teisės sritys, teisės normų sąvadų - kodeksų analizės problemos. *
- Ikiteisminio ir teismo proceso dalyviai, jų teisės ir pareigos. Teismo proceso inscenizacijos metodas.*

2.DALYVAVIMAS IR POKYČIŲ INICIJAVIMAS BENDRUOMENĖJE

Igyvendinant šiuos socialinių struktūrų analizės principus pilietiškumo ugdymo metodologijoje reikėtų remtis fakto ir vertybės nedalomumo principu: siekiant vertybiškai angažuoto, subjektyvaus, asmeninio pritarimo socialinėms normoms, būtina akcentuoti metodus, leidžiančius autonomiškai, autentiškai suvokti, interpretuoti ir vertinti socialinio gyvenimo faktus, metodus, skatinančius svarstyti ir rinktis

alternatyvius, savarankiškus visuomeninės ir asmeninės veiklos būdus. Labai svarbu vadovautis socialinių idealų ir socialinės veiklos ne dalomumo principu. **Didaktikos požiūriu tai reikštų, kad aktyvaus piliečio neįmanoma išugdyti remiantis tradiciniais, pasyviais žinių perdavimo, įsisavinimo ir atgaminimo metodais.** Aktyvios pilietinės pozicijos, aktyvaus santykio su socialine tikrove formavimo, pilietinės ir politinės kultūros formavimo problemos neatskiriamos nuo veiksmo realiame gyvenime faktoriaus, nuo dalyvavimo realiuose socialiniuose procesuose. Konkretūs mokymosi ir ugdymo metodai turėtų būti interaktyvūs: diskusijos ir debatai, mintinis eksperimentas, dokumentų analizė, socialinė drama, inscenizacija ir kt. **Pilietiškumo ugdymo sistema turėtų ugdyti praktinius socialinius – komunikacinius ir dalyvavimo – gebėjimus.**

3. Socializacija ir visuomeniniai santykiai. Demokratinis bendrabūvis ir pilietinė visuomenė

5) Visuomenė ir tolerancija.

- Socialinės grupės ir subkultūros. Asmenybės ir bendruomenės, asmens ir socialinės grupės santykio problematika.
- Istorinės ir šiuolaikinės antisemitizmo, rasizmo, religinio fundamentalizmo, homofobijos problemos Lietuvoje ir pasaulyje. Socialinių santykių stereotipai, socialiniai vaidmenys, negatyvaus socialinio elgesio priežastys ir scenarijai.
- Psichologinio ir fizinio smurto problemos: patyčios, mobingas, diskriminacija.

6) Socialinės atskirties problemos Lietuvoje ir pasaulyje.

- Socializacijos principai ir problemos. Nesėkminga socializacija ir asocialumo problema. Socialinės atskirties priežastys, pavyzdžiai ir sprendimo būdai.
- Priklausomybės ir žalingi įpročiai, jų priežastys ir prevencija. Valstybės institucijų ir piliečių vaidmuo įgyvendinant sveikos visuomenės ir sveikos gyvensenos tikslus.
- Valstybės institucijų vaidmuo, sprendžiant socialinės politikos klausimus: Jungtinių Tautų Ekonominė ir Socialinė Taryba ir Europos Sąjungos vykdoma socialinė politika. LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos jurisdikcijos ir kompetencijos.*
- Žalingų įpročių prevencijos projektai ir akcijos mokykloje.*

7) Kultūrų įvairovė ir socialinės mažumos

- Lietuvos tautinių ir religinių mažumų problematika ir istorinis kontekstas.
- Šiuolaikinės demokratinės visuomenės kultūrinė įvairovė: seksualinės, kultūrinės, socialinės mažumos.
- Lietuvos tautinių ir religinių mažumų teisės ir valstybės politika tautinių mažumų klausimu. Tautinių mažumų įstatymas, LR Konstitucija, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija*.

8) Savanorystė.

- Savanorystės sritys, galimybės dalyvauti ir veikti.
- Jaunimo savanorystės organizacijos ir projektai Lietuvoje bei Europos Sąjungoje.

3. SOCIALINIŲ RYŠIŲ KŪRIMAS IR PALAIKYMAS

Pilietiškumo ugdymo procesas turi būti orientuotas ne į tobulo, idealaus piliečio paieškas, kuriant abstrakčius teorinius ugdymo standartus, o akcentuoti kritinio, savarankiško, nepriklausomo mąstymo ugdymo galimybes, analizuojant socialinio gyvenimo problemas, trūkumus ir galimus variantus bei ieškant pozityvių priemonių ir metodų, kaip juos įveikti. Pasitelkiant logine analize pagrįstus, kritinį ir kūrybinį mąstymą ugdančius metodus (analogijos, apibrėžimų kūrimo, prielaidų rekonstrukcijos, kriterijų nustatymo, argumentavimo ir kontora argumentavimo ir kt.) įgyjama galimybė nagrinėti socialines-politines teorijas, politinę ir teisinę sistemas, pagrindinių valstybės institucijų struktūrą ir funkcijas. Įsisavinant demokratinės visuomenės bei valstybės, žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas, kitaip sakant, analizuojant „kaip yra“ ir „kaip turi būti“, tuo pat metu ugdymo sistemoje reikėtų paieškoti galimybės remtis daug rezultatyvesne ir problemiškesne analizės „kaip gali būti“ alternatyva.

Šiame Pilietiškumo ugdymo programos skyriuje gilinama į socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo problemas. Šeima, mokykla, valstybė, privati nuosavybė, bažnyčia – tai tik keli socialinių institucijų pavyzdžiai, kurių nagrinėjimas, gilinantis į jų institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, įgalina įsisavinti demokratinės elgsenos ir gyvensenos įgūdžius bei nuostatas. Mokiniai, tyrinėdami institucines bendradarbiavimo formas, analizuodami politinių, juridinių, moralinių, religinių ir ekonominių institucijų veiklą, ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, realizuodami jas savo kasdieninėje veikloje.

4. Ekonomikos ir politikos santykio problema

9) Ekonominė politika ir ekonominė visuomenės raida.

- Rinkos ekonominė sistema. Viešasis ir privatus sektorius. Ekonominės demokratijos samprata.
- Valstybinė, viešoji, privati ir intelektualinė nuosavybė. Autorių teisės ir jų apsauga.
- LR konstitucija ir ekonominiai santykiai valstybėje, darbo teisę reglamentuojantys įstatymai.
- Vyriausybės vaidmuo kuriant unikalį ir savitą ekonominę valstybės sistemą.
- Vartotojo ir gamintojo teisės ir pareigos Lietuvoje ir ES.*
- Nepilnamečių ir jaunimo įsidarbinimo sąlygos Lietuvoje ir Europoje. *
- Namų ūkio ekonominio savarankiškumo prielaidos ir principai. *

10) Globalizacija ir emigracija.

- Ekonominiai, socialiniai, politiniai ir gamtosauginiai globalizacijos iššūkiai valstybėms ir jų piliečiams.
- Veiksniai lemiantys emigraciją ir imigraciją. Emigracijos padariniai valstybių ekonomikai. Emigracija ir imigracija pasaulyje ir Lietuvoje.

- Europos Sąjungos ekonomikos tvarumas. Jungtinių Tautų plėtros programa ir JT Darnaus vystymosi darbotvarkė.*

5. Demokratiška savivalda - demokratinio valdymo, dialogo ir kompromiso principai piliečių kuriamose bendruomenėse

11) Nevyriausybinės visuomeninės grupės ir organizacijos.

- Asocijuotos ir neasocijuotos visuomenės interesų grupės, nevyriausybinės organizacijos(NVO).
- Interesų grupės ir jų santykis su valdžia - korporatyvizmas ir pliuralizmas.
- Jaunimo reikalų atstovavimas Lietuvoje ir Europos Sąjungoje.
- Jaunimo interesai ir politika demokratinėje valstybėje. Lietuvos jaunimo organizacijos ir projektai. Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (LiJOT).

12) Demokratija mokykloje ir mokyklos savivalda.

- LMS veikla. Demokratijos mokyklos svarba: mokyklos bendruomenės nariai, savivaldą formuojančios institucijos jų funkcijos ir veiklos metodai.
- Mokinių savivaldos modelis konkrečioje mokykloje.
- Mokinių savivaldos rinkimai, akcijos ir projektai.*

13) Vietos savivaldos principai, modeliai ir funkcijos.

- Savivaldos institucijų funkcijos ir veiklos. Vietos savivaldos aktualijos ir problemos.
- Savivaldos institucijų rinkimai.
- Savo gyvenamosios vietovės pažinimo veiklos: kultūros objektų, kraštotyrimai ir etnografiniai tyrimai, kultūros paveldo saugojimo, puoselėjimo, kūrimo principai ir problemos.*

14) Tautinės ir politinės bendruomenės samprata.

- Valdžios legitimumo (teisėtumo) problemos.
- Tautos ir valstybės, valstybingumo samprata. Lietuvių tautos ir valstybės formavimosi istoriniai principai ir bruožai.
- Šiuolaikinės valstybių formos: valdymas, sąranga ir režimai.

15) Valstybinės ir atmintinos šventės.

- Istorinių ir religinių valstybinių švenčių prasmė ir reikšmė pilietiniame ugdyme.
- 1253-07-06; 1918-02-16; 1990-03-11 – trijų Lietuvos valstybingumo etapų reikšmė šiandieninei Lietuvai.
- Lietuvos ir tarptautinės atmintinos istorinių įvykių datos, jų sąsajos su praeitimi ir dabartimi, Lietuvos ir pasaulio kultūra.*

II gimnazijos klasė (10)

Per mokslo metus yra skiriamos 37 valandos, viso 4 skyriai ir 14 temų.

1. SAVĖS IR VISUOMENĖS PAŽINIMAS IR TYRINĖJIMAS

Pilietiškumo ugdymo sistema turėtų būti traktuojama kaip neskaidoma žinojimo, supratimo ir mokėjimo galimybė. Žinios suteikia galimybę įvertinti procesus, taigi, klausti ir ieškoti prasmės. Labai svarbi ugdymo procese yra galimybė klausti ir abejoti, o ne būtinybė surasti ir pateikti vienareikšmius atsakymus. Didaktine prasme šis reikalavimas galėtų būti įgyvendintas metodų sistema, užtikrinančia galimybę žmogui individualiai lavinti laisvo ir nepriklausomo mąstymo galias ir tuo pat metu klausiant kelti kitus klausimus.

Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas akcentuoja kritinio ir kūrybinio mąstymo lavinimo svarbą, nagrinėjant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, klausimus ir įvykius, kritiškai analizuojant informacijos šaltinius. Suvokdami žiniasklaidos svarbą, nagrinėdami žodžio ir spaudos laisvės klausimus, analizuodami propagandos ir ideologijos mechanizmus mokiniai lavins savo kritinį ir kūrybinį mąstymą. Šios temos padės geriau suprasti visuomenėje vykstančius procesus, istorinės atminties svarbą. Aptarus ir apmąsčius įvairius informacinės ir žinių visuomenės patiriamus iššūkius, įsisaugojus savo dalyvavimo valstybės ir visuomenės gyvenime prasmę, mokiniai pajėgs identifikuoti grėsmes, kylančias asmens ir valstybės saugumui.

1. Žiniasklaida ir demokratija. Informacinė ir žinių visuomenė

1) Žiniasklaidos priemonės ir žodžio bei spaudos laisvės problema.

- Žodžio ir spaudos laisvės istorinė raida. Istorinė ir šiuolaikinė cenzūros samprata. Medijų įtaka socialiniams ir politiniams procesams
- Visuomenės informavimas ir nuomonių raiška, žiniasklaidos priemonių įvairovė.
- Socialinės žiniasklaidos privalumai ir pavojai. Informacinio raštingumo problema: sugebėjimas kritiškai vertinti informacijos šaltinius ir atsakingumas, kuriant viešą informacinį turinį.
- Užsakomosios ir tiriamosios žurnalistikos bruožai, spaudos ir žodžio laisvę garantuojančios institucijos ir dokumentai. Žurnalistų profesinės etikos samprata.*

2) Informacinės ir žinių visuomenės samprata.

- Informacinės visuomenės apibrėžtis ir žinių ekonomikos kūrimo principai.
- Žiniasklaidos vaidmuo užtikrinant nacionalinį saugumą. Informaciniai karai.
- Elektroninės valdžios ir e-pilietybės galimybės ir nauda.
- ES ir Lietuvos žinių ekonomikos strategija*

2. DALYVAVIMAS IR POKYČIŲ INICIJAVIMAS BENDRUOMENĖJE

Aktyvios pilietinės pozicijos, aktyvaus santykio su socialine tikrove formavimo, pilietinės ir politinės kultūros formavimo problemos neatskiriamos nuo veiksmo realiame gyvenime faktoriaus, nuo dalyvavimo realiuose socialiniuose procesuose. Konkretūs mokymosi ir ugdymo metodai turėtų būti interaktyvūs: diskusijos ir debatai, mintinis eksperimentas, dokumentų analizė, socialinė drama, inscenizacija ir kt. **Pilietiškumo ugdymo sistema turėtų ugdyti praktinius socialinius – komunikacinius ir dalyvavimo – gebėjimus.**

Gilindamiesi į socialinių santykių prigimtį, praktiškai veikdami ir analizuodami teorinius demokratijos ir pilietiškumo principus, tyrinėdami tolerancijos, atsakomybės, susitarimo ir kitas pilietines vertybes, mokiniai bendruomenės veikloje ugdomi dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius ir nuostatas. Mokiniai ugdomi motyvaciją veikti taikaus demokratinio sugyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygomis, gyventi, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų. Konkrečioje kasdieniškoje socialinėje aplinkoje, veikiant probleminėse socialinės realybės situacijose, įgyjami gebėjimai nuolat keistis, tobulinti, savo santykius bendruomenėje, inicijuojant pokyčius ir santykių dinamiką, propaguojant naujus socialinius-kultūrinius santykius.

Nagrinėdami nacionalinio saugumo klausimus, susipažindami su krašto gynybos sistema, mokiniai analizuos savo dalyvavimo valstybės gynime galimybes. Aptars dalyvavimo įvairiose visuomeninėse organizacijose svarbą ir patys inicijuos pokyčius savo bendruomenėje.

Remdamiesi pasipriešinimo istorijos pavyzdžiais mokiniai giliau pažvelgs į piliečio ir pilietiškumo sąvokas, įsisąmonins piliečio pareigas ir teises. Suvoks lojalumo, rezistencijos ir pilietinio pasipriešinimo principus.

2. Grėsmės demokratinei valstybei. Nacionalinio saugumo užtikrinimo būdai

3) Vidinės ir išorinės grėsmės ir institucijos užtikrinančios nacionalinį saugumą.

- Nacionalinio saugumo samprata, vidinės ir išorinės grėsmės. Demokratijos principų tvarumo problemos. Netolygi socialinė, ekonominė raida ir skurdas. Masinė emigracija ir imigracija. Ūkio šakų tarpvalstybinės integracijos problemos. Antimonopoliniai įstatymai. Politinė ir kultūrinė atskirtis ir vertybių krizė. Gamtiniai ir technogeniniai kataklizmai. Terorizmas ir kibernetinės grėsmės. Kitų valstybių priešiška veikla, karinės grėsmės. Informaciniai karai ir propagandos mechanizmai. Regioniniai bei pasauliniai konfliktai ir ginklavimosi varžybos. Ekonominių krizių pasekmės. Korupcijos, kontrabandos ir kitos organizuoto nusikalstamumo problemos.
- Institucijos, užtikrinančios nacionalinį saugumą ir jų veikimo principai (VSD, STT, KAM, VRM). Nacionalinių saugumo

institucijų funkcijos ir santykiai su įstatymų leidžiamosiomis, vykdomosiomis, teisminėmis institucijomis ir pilietine visuomene.

4) Krašto gynybos ir pilietinio pasipriešinimo institucijos.

- Valstybės gynimo principai, numatyti LR konstitucijoje.
- „Karo prievolės įstatymas“ .NATO ir ES valstybių karo prievolės principai.
- Lietuvos kariuomenės uždaviniai, karinių pajėgų rūšys ir funkcijos taikos ir karo metu.
- Lietuvos kariuomenės misijos, užtikrinant nacionalinį saugumą ir tarptautinę taiką*.
- Lietuvos šaulių sąjungos istorija ir dabartis – organizacijos struktūra, funkcijos krašto gynybos sistemoje ir veiklos pavyzdžiai. Narystės ir veiklos Lietuvos šaulių sąjungoje galimybės*.

5) Istorinė ir socialinė nesmurtinio pilietinio pasipriešinimo reikšmė ir prasmė.

- Nesmurtinio pilietinio pasipriešinimo samprata, funkcijos ir problemos.
- Pasipriešinimas Rusijos imperijos vykdomai rusifikacijai(knygnešystė*, slapta spauda* ir slaptų mokyklų tinklas*, „Kražių skerdynės“ – pilietinio nepaklusnumo ir protesto forma*).*
- Pasipriešinimas nacistinei okupacijai (žydų gelbėjimas - Pasaulio Tautų teisuoliai*, VLIK veikla nacistinės okupacijos laikotarpiu*)
- Išeivijos indėlis atkuriant Lietuvos nepriklausomybę (užsienio lietuvių organizacijų veikla)*
- Disidentinio judėjimo kova už žmogaus teises ir Lietuvos nepriklausomybę sovietinės okupacijos metais (disidentiniai sąjūdžiai).*
- Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis – demokratinė revoliucija ir „Dainuojanti revoliucija“ – neginkluoto masinio visuomenės pasipriešinimo judėjimai. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir 1991 metų sausio 13-oji, Laisvės gynėjų diena .*
- Šiuolaikiniai nesmurtinio pilietinio pasipriešinimo judėjimai.*

6) Istorinė, politinė ir socialinė ginkluoto pasipriešinimo reikšmė ir prasmė.

- Ginkluotos kovos ir pasipriešinimo samprata, funkcijos ir problemos. „Geopolitinio lūžio“ sąvoka.
- LDK bajorų pilietinės visuomenės pasipriešinimo istorija XVI-XIX a. (LDK, rytų – musulmoniškos Osmanų, stačiatikiškos Rusijos, Vakarų - katalikiškos Europos ir protestantiškos Šiaurės Europos civilizacijų sandūroje. Unikali, daugiatautės ir teisinės valstybės gynimas.* Tvano ir Šiaurės karo pasekmės Lenkijos - Lietuvos valstybingumui.* 1794 m., 1830 – 1831 m. ir 1863 – 1864 m. sukilimų istorija Europos konfliktų ir geopolitinių pokyčių kontekste.*)
- Lietuvos okupacijos ir aneksijos istorinių faktų analizė, politinio pasipriešinimo klausimas ir 1941m. birželio 23 d. sukilimas.*
- Nepriklausomybės kovos moderniosios Lietuvos pilietinio – patriotinio judėjimo istorijoje.*
- Lietuvos partizanų pogrindžio valstybė.*
- Šiuolaikiniai ginkluoto pasipriešinimo pavyzdžiai.*

3. SOCIALINIŲ RYŠIŲ KŪRIMAS IR PALAIKYMAS

Pilietiškumo ugdymo procesas turi būti orientuotas ne į tobulo, idealaus piliečio paieškas, kuriant abstrakčius teorinius ugdymo standartus, o akcentuoti kritinio, savarankiško, nepriklausomo mąstymo ugdymo galimybes, analizuojant socialinio gyvenimo problemas, trūkumus ir galimus variantus bei ieškant pozityvių priemonių ir metodų, kaip juos įveikti. Pasitelkiant logine analize pagrįstus, kritinį ir kūrybinį mąstymą ugdančius metodus (analogijos, apibrėžimų kūrimo, prielaidų rekonstrukcijos, kriterijų nustatymo, argumentavimo ir kontora argumentavimo ir kt.) įgyjama galimybė nagrinėti socialines-politines teorijas, politinę ir teisinę sistemas, pagrindinių valstybės institucijų struktūrą ir funkcijas. Susipažinę su pagrindinėmis valstybės institucijomis ir jų funkcijomis, mokiniai bus pajėgūs suprasti ir tarptautinių organizacijų reikšmę pasaulio politikai. Įsisavinant demokratinės visuomenės bei valstybės, žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas, kitaip sakant, analizuojant „kaip yra“ ir „kaip turi būti“, tuo pat metu ugdymo sistemoje reikėtų paieškoti galimybės remtis daug rezultatyvesne ir problemiškesne analizės „kaip gali būti“ alternatyva.

Šiame Pilietiškumo ugdymo programos skyriuje gilinamasi į socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo problemas. Šeima, mokykla, valstybė, privati nuosavybė, bažnyčia – tai tik keli socialinių institucijų pavyzdžiai, kurių nagrinėjimas, gilinantis į jų institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, įgalina įsisavinti demokratinės elgsenos ir gyvensenos įgūdžius bei nuostatas. Mokiniai, tyrinėdami institucines bendradarbiavimo formas, analizuodami politinių, juridinių, moralinių, religinių ir ekonominių institucijų veiklą, ugdomi socialinių ryšių palaikymo, transformavimo ir kūrimo nuostatas, realizuodami jas savo kasdieninėje veikloje.

3. Konstitucijos paskirtis demokratinėje valstybėje

7) Konstitucionalizmo ištakos.

- Lietuvos teisės istorijos raida – nuo LDK statutų iki 1992 m. Konstitucijos.
- Konstitucijos preambulės turinio reikšmė.

8) Lietuvos Respublikos Konstitucija – pilietinių ir politinių santykių reguliavimo principų sistema.

- Prigimtinių, politinių, socialinių, pilietinių ir ekonominių teisių užtikrinimo principai LR Konstitucijoje.
- Teisių ir pareigų santykio problema, viešųjų ir privačių interesų suderinamumo principai.

9) Parlamentinės demokratijos bruožai ir valdžių padalijimo principas LR Konstitucijoje: įstatymų leidžiamoji valdžia.

- LR Seimo rinkimų tvarka Lietuvoje. LR Seimo sudėtis, įstatymų leidžiamosios valdžios kompetencijos, struktūra ir veiklos specifika.
- Rinkimų sistemos ir rinkimai Lietuvoje.
- Politinių partijų struktūra ir funkcijos. Politinės partijos Lietuvoje.

10) Valdžių padalijimo principas LR Konstitucijoje: įstatymų vykdomoji valdžia.

- Vyriausybės sudėtis, darbo metodika ir politinės galios. Ministerijų veiklų sritys.
- LR Seimo ir Prezidento politinis vaidmuo formuojant LR vyriausybę.
- Prezidento rinkimų tvarka. LR Prezidento institucijos funkcijos. LR Prezidento politinės galios ir valstybės vadovo pareigos.

11) Valdžių padalijimo principas LR Konstitucijoje: teisminė valdžia.

- LR Teismų institucija, struktūra ir teisėjų skyrimo bei nepriklausomumo principas.
- Konstitucinio teismo sudėtis ir vaidmuo įteisinant priimtus įstatymus.

4. Lietuva ir tarptautinė bendrija. Tarptautinis solidarumas ir pasaulio problemos**12) JTO reikšmė Lietuvai ir globaliam pasauliui.**

- JTO politinė struktūra ir Lietuvos dalyvavimas šioje organizacijoje.
- JTO reikšmė užtikrinant globalų dialogą tarp valstybių ir taiką pasaulyje.
- Pasaulio solidarumas ir globalizacija. Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO), Jungtinių Tautų Vaikų fondo organizacija (UNICEF), Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO, WHO) ir jų veikla pasaulyje ir Lietuvoje.

13) NATO reikšmė Lietuvai ir pasaulinės globalizacijos procesai.

- NATO funkcijos, paskirtis ir tikslai, plėtros istorija ir misijos.
- NATO reikšmė Lietuvos nacionaliniam saugumui. Kolektyvinės gynybos principas. NATO karinis buvimas Lietuvoje ir Lietuvos indėlis NATO.

14) ES funkcijos, paskirtis, reikšmė ir įtaka Lietuvai ir pasauliniam globalizacijos procesui.

- Vieningos Europos idėjos įgyvendinimas.
- ES institucijos ir politinis bendrabūvis, Lietuvos atstovavimas ir valstybės dalyvavimas, sprendžiant regionines ir globalias problemas.
- Eurooptimizmas ir euroskepticizmas.
- ES valstybių piliečius vienijančios teisės. ES piliečiųvaidmuo priimant sprendimus bendrijoje. ES įstatymų santykis su nacionaline teise.
- ES strategija ir planai ekonomikos, kultūros, mokslo ir švietimo srityse.*

- ES sprendimų įtaka kasdieniame ES valstybių visuomenių ir piliečių gyvenime.*

1. Pasiekimų vertinimas lygiais

slenkstinis lygis (I) – 4, patenkinamas lygis (II) – 5-6, pagrindinis lygis (III) – 7-8, aukštesnysis lygis (IV) – 9-10.

A. Savęs ir visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas			
I	II	III	IV
A1.1 Remiasi tolerancijos, pagarbos, nešališkumo principais, kalbėdamas apie bendruomenes, tautas, visuomenes, valstybes. Supranta priklausomybę tam tikrai bendruomenei, tautai, valstybei.	A1.2Atskleidžia bendruomenių, tautos, valstybės tradicijų kilmę ir kaitą, nuroydamas aplinkybes bei priežastis, skatinusias pokyčius.	A1.3Išskiria pilietinės visuomenės požymius valstybėje, charakterizuoja šiuolaikinę demokratiją ir pateikia keletą politinių jos raiškos formų.	A.1.4Supranta pilietinės visuomenės esmę, identifikuoja ir suvokia save kaip aktyvų pilietinės bendruomenės narį, sąmoningą pilietį, suprantantį savo teises ir pareigas, gebantį konstruktyviai dalyvauti visuomenės ir valstybės gyvenime ir jį tobulinti.
A2.1 Paaiškina ir tinkamai vartoja istorijos, politikos, teisės, kultūros sąvokas, apibūdinamas demokratijos apraiškas.	A2.2Supranta ir įvardija demokratines vertybes bei principus, supranta istorijos, politikos, teisės, kultūros sąvokas.	A2.3Pateikia pavyzdžių, kaip veikia demokratija, su kokiais iššūkiais susiduria ją kurianti visuomenė, tinkamai vartodamas istorijos, politikos, teisės, kultūros sąvokas.	A.2.4Supranta ir paaiškina demokratijos esmę, jos pagrindines vertybes, jomis vadovaujasi. Drauge su kitais nustato ir nagrinėja problemas, kylančias klasėje, mokyklos ir vietos bendruomenėse, pateikia galimų problemos sprendimų būdų.
A3.1 Pateikia tautos ir valstybės tradicijų ir jų laikymosi pavyzdžių, paaiškina jų prasmę.	A3.2Atskleidžia bendruomenių, tautos ir valstybės tradicijas, ypatybes, unikalumą, skiriančią juos nuo kitų bendruomenių, tautų, valstybių; nurodo kultūrinės, tradicinės, istorinės jungtis, jungiančias įvairias bendruomenes į tautą; atskiras valstybes - į bendrą pasaulio žmoniją	A3.3Atskleidžia skirtingus atskirų visuomenės narių, bendruomenių požiūrius į tradicijas, valstybingumą bei jų svarbą dabarties ir ateities pasaulyje. Įžvelgia galimus skirtingų požiūrių sąlyčio taškus.	A.3.4Atskleidžia tradicijų raidą, dabarties aktualijas, susijusias su tradicijų raida; tradicijų išsaugojimo, kūrimo ir tvirtumo problematiką bei vystymosi perspektyvas. Atskleidžia diskusijų ir svarstymų dėl būtinybės stiprinti ir išlaikyti tradicijas, valstybingumą kilmę, išsakomas pozicijas; jas sąlygojančius faktorius.

			Pateikia argumentuotus, etika ir mokslo principais pagrįstus teiginius formuluodamas savo poziciją svarstymuose dėl būtinybės išsaugoti kultūros, tautinį, bendruomenių paveldą. Projektuoja tyrimą, susijusį su vietos bendruomene, paveldu, asmenybėmis, institucijomis; numato medžiagos, reikalingos tyrimui, rinkimo, apdorojimo ir panaudojimo būdus.
A4.1 Supranta save kaip valstybės pilietį, bendruomenės narį, su išplaukiančiomis iš to teisėmis ir pareigomis..	A4.2 Supranta save kaip valstybės pilietį, bendruomenės narį, suprantantį savo teises ir pareigas, žinanti savo galimybes visuomenės gyvenime.	A4.3 Supranta save kaip valstybės pilietį, bendruomenės narį, suprantantį savo teises ir pareigas, turinti savo nuomonę apie dalyvavimą visuomenės ir valstybės gyvenime, norintį jame dalyvauti.	A.4.4 Žino ir geba paaiškinti valstybės piliečio sąvoką, jo teises ir pareigas, lojalumą valstybei ir visuomenei. Bei iš to išplaukiančias pasekmes.
A5.1 Stebėdamas ir tyrinėdamas bendruomenės, visuomenės gyvenimą, formuoja savo požiūrį ir išvadas.	A5.2 Domisi ir nuolat tyrinėja visuomenės, bendruomenės valstybės gyvenimą, rūpinasi gaunamos informacijos patikimumu. Ir objektyvumu.	A5.3 Remdamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, nagrinėja aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas, klausimus ir įvykius, gebėdamas abejoti informacija ir ja pateikusias šaltiniais.	A5.4 Tyrinėja ir domisi visuomenės gyvenimu, jį analizuoja, geba paaiškinti visas sąvokas susijusias su visuomenės ir valstybės raida bei gyvenimu. Analizuoja ir kritiškai vertina gaunamą kiekvieną informaciją, jos šaltinių patikimumą, geba daryti pagrįstas, objektyvias išvadas bei atskirti melagingas žinias.
B. Dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje			
B1.1 Pateikia piliečio samprata. Nurodo esmines piliečių teises ir laives bei jas reguliuojančius dokumentus.	B1.2 Pateikia pavyzdžių, kuriais atskleidžia piliečių įtaką, vaidmenį bendruomenėse bei valstybėje bei teisinį pagrindą, išskiriant kelias piliečių galimybes veikti sąlygojančias aplinkybes.	B1.3 Išskiria pilietinės visuomenės požymius, charakterizuoja šiuolaikinę demokratiją ir pateikia keletą politinių jos raiškos formų.	B.1.4 Paaškina pilietinės visuomenės požymius, jos veikimo prasmę. Aktyviai ir atsakingai dalyvauja kasdieniame mokyklos gyvenime sprendžiant klases, aktualias mokyklos, vietos bendruomenės problemas, aktyviai dalyvauja pilietinėje, visuomeninėje veikloje.
B2.1 Įvertina savo dalyvavimo visuomenės bei savanoriškoje veikloje galimybes,	B2.2 Pateikia pavyzdžių, kaip sąveikauja asmuo ir institucijos, išreiškia norą dalyvauti	B2.3 Dalyvauja įvairioje visuomeninėje, savanoriškoje veikloje, supranta asmeninę naudą ir pridėtinę vertę.	B.2.4 Pats dalyvauja ir įtraukia kitus į pilietinę, visuomeninę, savanorišką veiklą. Veikia, remdamasis nuostata,

suprasdamas jos prasmę.	visuomeninėje ir savanoriškoje veikloje.		kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė ir bendruomeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė. pliuralistinėje visuomenėje
B3.1 Turi bendrą supratimą apie ekonomikos žinių taikymą realiaame gyvenime.	B3.2 Yra įsisavinęs ir supranta ekonomikos pagrindus. Taiko žinias naujose, bet nesudėtingose situacijose, turimos žinios nėra labai išsamios, daromos klaidos neesminės.	B3.3 Įsisavinęs ir supranta esmines ekonomikos žinias įprastose situacijose. Tinkamai vartoja pagrindines sąvokas, savarankiškai pateikia pavyzdžių iš aplinkos.	B.3.4 Geba analizuoti socialinę, politinę ir kultūrinę tikrovę, galinčius joje kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų. Apibendrinami mokiniai pateikia išvadų ir kūrybingų pasiūlymų probleminei situacijai pagerinti ar pakeisti, vertina ir saugo kultūros paveldą.
B4.1 Elementariai paaiškina verslo vaidmenį kasdieniame žmogaus gyvenime, nurodo priežastis, skatinančias imtis verslo. Pateikia verslo pavyzdžių.	B4.2 Žino ir paaiškina ekonomikos ir verslo reikšmę kasdieniame žmogaus gyvenime, nurodo jų kilmės priežastis, supranta paskatas imtis verslo.	B4.3 Supranta ekonomikos ir verslo esmę. Vertina verslo vaidmenį pažįstamoje aplinkoje ir paaiškina, kuo svarbus verslumas.	B.4.4 Supranta ekonomikos ir verslo reikšmę valstybės gyvenime, turi verslo kūrimo pagrindus, išbando jo elementus visuomeninėje veikloje. Supranta ir vertina ekonomikos prasmę.
C. Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas			
C.1.1 Išvardija aukščiausias Lietuvos valstybės institucijas bei trumpai nusako jų funkcijas, pateikia pavyzdžių.	C.1.2 Paaiškina pagrindinių valdžios institucijų kilmę, jų veiklos esmę ir paskirtį, suprantamai vartodamas politologines sąvokas. Paaiškina ir tinkamai vartoja politologines sąvokas, vartojamas piliečiui, visuomenei, valstybei, valdžiai bei valdžios institucijoms apibrėžti.	C.1.3 Žino valdžios kilmę, valdžių padalijimo principą. Supranta ir skiria valstybės ir vietos savivaldos institucijas, paaiškina ir skiria jų funkcijas ir atsakomybę.	C.1.4 Geba paaiškinti valstybinės valdžios sąvoką, jos kilmę, supranta jos pareigas ir funkcijas, gali paaiškinti valdžių padalinimo principo objektus ir jų vaidmenį valstybės gyvenime. Reikliai ir kritiškai vertina politikos, istorijos, teisės, ekonomikos istorijos šaltinius; ieško patikimų šaltinių.
C.2.1 Išvardija keletą demokratinio valdymo požymių, pasireiškiančių šiandieninėje Lietuvos valstybėje.	C.2.2 Nusako demokratinio valdymo pagrindinius bruožus, pateikia pavyzdžių kaip demokratija pasireiškia dabartinėje valstybės visuomenėje.	C.2.3 Paaiškina demokratinio valdymo pagrindus, gali pateikti keletą jos veikimo principų ir demokratijos apraiškų. Žino demokratinio ir nedemokratinio valdymo skirtumus.	C.2.4 Aktyviai dalyvauja demokratinio valdymo organuose mokykloje, vietos bendruomenėje, nagrinėjant ir sprendžiant aktualias vietas, nacionalines ir globalias problemas.

		Vertina demokratinio valdymo vertybes.	Organizuoja renginius mokykloje, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais, keičiasi patirtimi, gautais rezultatais; apibendrina, išreiškia savo nuomonę, pagrindžia ją ir apgina; išklauso, gerbia kitų nuomones, atsižvelgia į jas ir į kitų patirtį; supranta, išreiškia, paaiškina, kritiškai įvertina kitų nuomones ir idėjas.
C.3.1 Žino valstybės ir valdžios kilmę, gali pateikti valdžios apraiškos pavyzdžių, nurodant jų prasmę.	C.3.2 Paaiškina valstybės, valstybinės valdžios kilmę, įvairovę, pobūdį ir reikšmę.	C.3.3 Supranta valstybės sąrangą, jos teisinę sistemą, funkcijas, žino valdžių padalinimo principu ir kiekvienos valdžios pareigas.	C.3.4 Supranta valstybės sąrangą, jos teisinį pagrindą, struktūrą, jos valdymo principus ir institucijas, geba paaiškinti valstybės funkcijas ir piliečio teises bei pareigas.
C.4.1 Nusako pagrindinius užsienio politikos principus bei nurodo pagrindines tarptautines organizacijas, kurių narė yra Lietuva.	C.4.2 Nurodo pagrindinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus svarbiausioms tarptautinėms organizacijoms, kurių narė Lietuva yra.	C.4.3 Palygina įvairias politines sistemas, struktūras, organizacijas. Apibūdina Lietuvos narystės tarptautinėse organizacijose prasmę, paaiškindamas tų organizacijų veiklos tikslus bei naudą Lietuvos valstybei.	C.4.4 Atskleidžia keletą skirtingų požiūrių į Lietuvos narystę tarptautinėse organizacijose bei argumentuodamas pristato savo požiūrį. Projektuoja pasirinkto politinio; pilietinio; visuomeninio gyvenimo aspekto tyrimą.
C.5.1 Remdamasis tolerancijos, pagarbos, nešališkumo principais, kalbėdamas apie bendruomenes, tautas, valstybes, paaiškina ir pateikia tautos ir valstybės tradicijų ir jų laikymosi pavyzdžių.	C.5.2 Atskleidžia bendruomenių, tautos ir valstybės tradicijas, ypatybes, unikalumą, skiriančią juos nuo kitų bendruomenių, tautų, valstybių; nurodo kultūrinės, tradicinės, istorinės jungtis, jungiančias įvairias bendruomenes į tautą; atskiras valstybes - į bendrą pasaulio žmoniją.	C.5.3 Išvelgia valstybės, tautos, bendruomenės sąvokų sąlygotumą, galimą daugi perspektyvinį požiūrį. Atskleidžia bendruomenių, tautos, valstybės tradicijų kilmę ir kaitą, nurodydamas aplinkybes bei priežastis, skatinusias pokyčius. Atskleidžia skirtingus atskirų visuomenės narių, bendruomenių požiūrius į tradicijas, valstybingumą bei jų svarbą dabarties ir ateities pasaulyje. Išvelgia galimus skirtingų požiūrių sąlyčio taškus.	C.5.4 Apibūdina tautos tradicijų raidą, dabarties aktualijas, susijusias su tradicijų raida; tradicijų išsaugojimo, kūrimo ir tvirtumo problematiką bei vystymosi perspektyvas, būtinybę stiprinti ir išlaikyti tradicijas, valstybingumą kilmę. Išsako pozicijas; jas sąlygojančius faktorius. Pateikia argumentuotus, etika ir mokslo principais pagrįstus teiginius formuluodamas savo poziciją svarstymuose dėl būtinybės išsaugoti kultūros, tautinį, bendruomenių paveldą. Projektuoja tyrimą, susijusį su vietos bendruomene, paveldu, asmenybėmis, institucijomis; numato medžiagos, reikalingos tyrimui, rinkimo, apdorojimo ir panaudojimo būdus.

			<p>Supranta kokių padarinių gali turėti besaikis ar neprotingas gamtos išteklių naudojimas, todėl inicijuoja ir dalyvauja aplinkos ir kultūrinės aplinkos bei paveldo apsaugoje.</p>
--	--	--	--

